

LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRAS
LITHUANIAN SOCIAL RESEARCH CENTRE

LIETUVOS SOCIALINĖ RAIDA

SOCIAL DEVELOPMENT OF LITHUANIA

**LIETUVOS GYVENTOJAI XXI A. PRADŽIOJE:
SOCIODEMOGRAFINIAI ASPEKTAI**

**RESIDENTS OF LITHUANIA AT THE BEGINING OF XXI CENTURY:
SOCIODEMOGRAPHIC ASPECTS**

2014 Nr. 3

Vilnius

Sudarytojas:

Prof. dr. Donatas Burneika
Dr. Gintarė Pociūtė-Sereikienė

Redkolegija:

Prof. dr. (HP) Romas Lazutka
Prof. dr. (HP) Aušra Maslauskaitė
Prof. dr. (HP) Meilutė Taljūnaitė
Doc. dr. Inga Blažienė
Doc. dr. Teodoras Medaiskis
Doc. dr. Andrius Marcinkevičius

Recenzantai:

Prof. dr. Jolanta Aidukaitė
Dr. Arūnas Pocius

Kalbos redaktorė

Jurgita Dambrauskaitė

Maketuotoja

Regina Banevičienė

Tiražas 200 egz.

Leidžia Lietuvos socialinių tyrimų centras
A. Goštauto g. 11, LT-01108 Vilnius
Spausdino UAB „Vaibra“
Raugyklos g. 15

©Lietuvos socialinių tyrimų centras

TURINYS

PRATARMĖ	5
Gaidys V. SOCIALINIŲ DEMOGRAFINIŲ PARAMETRŲ ĮTAKA GYVENTOJŲ PARTINĖMS PREFERENCIJOMS IR POLITINIAM AKTYVUMUI: JUNGTINIŲ DUOMENŲ MASYVŲ ANALIZĖ	7
Mikulionienė S., Gedvilaitė-Kordušienė M. LIETUVOS GYVENTOJŲ SENĖJIMAS XXI A. PRADŽIOJE: DEMOGRAFINIS IR GYVENIMO KOKYBĖS ASPEKTAI	25
Tretjakova V. LIETUVOS GYVENTOJŲ IŠSILAVINIMO STRUKTŪRA LYTIES ASPEKTU	43
Maslauskaitė A. NESANTUOKINIS GIMSTAMUMAS LIETUVOJE: RAIDA IR ERDVINĖ DIFERENCIACIJA	54
Stumbrys D. LIETUVOS VYRŲ SAVIŽUDYBIŲ LYGIO IR TERITORINIO PASISKIRSTYMO VERTINIMAS	66
Kriaučiūnas E., Ubarevičienė R., Pociūtė-Sereikienė G. LIETUVOS KAIMO APGYVENIMO KAITOS REGIONINĖS YPATYBĖS 2001–2011 METAIS	78
Ubarevičienė R. LIETUVOS TERITORIJOS APGYVENDINIMO KAITA XXI A.: MIESTŲ-REGIONŲ FORMAVIMASIS	92
Matulionis A. V. LIETUVOS LENKŲ SOCIALINIO PORTRETO BRUOŽAI	113

CONTENTS

PREFACE	5
Gaidys V. INFLUENCE OF SOCIAL DEMOGRAPHIC PARAMETERS ON VOTING PREFERENCES AND POLITICAL ACTIVITY: ANALYSIS OF JOINT DATA FILES	7
Mikulionienė S., Gedvilaitė-Kordušienė M. POPULATION AGEING AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY: DEMOGRAPHIC AND LIFE QUALITY ASPECTS	25
Tretjakova V. EDUCATIONAL STRUCTURE OF THE LITHUANIAN POPULATION BY GENDER	43
Maslauskaitė A. NON-MARITAL FERTILITY IN LITHUANIA: TRENDS AND SPATIAL DIFFERENTIATION	54
Stumbrys D. MALE SUICIDE RATES AND SPATIAL DISTRIBUTION IN LITHUANIA	66
Kriaučiūnas E., Ubarevičienė R., Pociūtė-Sereikienė G. REGIONAL PECULIARITIES OF CHANGES IN RURAL SETTLEMENT'S SYSTEM IN LITHUANIA DURING THE PERIOD 2001-2011	78
Ubarevičienė R. THE CHANGE OF THE SETTLEMENT STRUCTURE IN THE XXI CENTURY LITHUANIA: CITY-REGIONS FORMATION	92
Matulionis A.V. FEATURES OF SOCIAL PORTRAIT OF LITHUANIAN POLES	113

PRATARMĖ

Tęstinis mokslo žurnalas *Lietuvos socialinė raida* – tai Lietuvos socialinių tyrimų centro leidinys, skirtas aktualiausių socialinių procesų Lietuvoje analizei ir vertinimui. Nors tai tik trečiasis šio leidinio numeris, bet jis tęsia 2004 m. Socialinių tyrimų institute pradėtą leidinių apie Lietuvos socialinę raidą Europos Sąjungoje ciklą. Leidinyje publikuojami originalūs empiriniai ir teoriniai straipsniai, kuriuose pristatomi LSTC ir kitų Lietuvos mokslo institucijų mokslininkų vykdomų mokslo tyrimų rezultatai, atspindintys įvairių Lietuvoje vykstančių reiškinių ypatumus ir jų įtaką Lietuvos socialinei bei ekonominei raidai.

Trečiasis leidinio numeris skirtas Lietuvos gyventojų raidos XXI a. pradžioje tyrimams. Aštuoniuose publikacijose nagrinėjami įvairūs sociodemografiniai Lietuvos gyventojų raidos aspektai ir jų tarpusavio priklausomybės pirmajame XXI a. dešimtmetyje. Tai antrasis šalies gyvavimo dešimtmėtis, per kurį ūkio ir visuomenės postsovietinės transformacijos nebebuvo tokios sparčios kaip XX a. pabaigoje. Pirmajame atkurtos nepriklausomybės dešimtmetyje iš esmės pasikeitusių socialinė ir ekonominė Lietuvos struktūra sukėlė sparčius teritorinius šalies ūkio ir tuo pačiu, žinoma, gyventojų pasiskirstymo pokyčius, kurie tebesitęsia iki pat šių dienų. Tai laikotarpis, kurio metu Lietuvos respublika tapo Europos Sąjungos ir NATO nare. Nykstančios sienos žymėjo sparčios emigracijos plėtrą, kuri neabejotinai paveikė iš esmės visus socio-ekonominius procesus šalyje. Nors aptariamas laikotarpis prasidėjo ir pasibaigė ekonominėmis krizėmis, tačiau apskritai jam buvo būdinga spartus ekonominis augimas, labai nevienodai paplitęs įvairius Lietuvos regionus.

Daugelis šių vis dar smarkiai kintančių socialinių ir demografinių reiškinių, vykstančių Lietuvoje, ir yra pristatoma šiame leidinyje. Nors daugiausia dėmesio skiriama 2011 m. Lietuvos gyventojų surašymo duomenų analizės rezultatams, tačiau taip pat čia pristatomi ir naujausių šalies gyventojų apklausų rezultatai. Pirmajame straipsnyje V. Gaidys pristato sociologinių tyrimų rezultatus, iliustruojančius Lietuvos gyventojų politines nuostatas ir partines preferencijas. Gautų duomenų analizės pagrindu daromos išvados apie Lietuvos gyventojų socialinių ir demografinių parametrų įtaką joms.

2001–2011 m. Lietuvos statistinių sociodemografinių duomenų analizė yra pagrindinis daugumos leidinio autorių tyrimų metodas. M. Gedvilaitė-Kordušienė ir S. Mikulionienė nagrinėja Lietuvos gyventojų senėjimo problemą bei su tuo susijusius demografinius ir gyvenimo kokybės kaitos aspektus. Autorės darbe pastebi, kad nors gyventojų senėjimo tempai sąlygiškai spartūs, tačiau gyventojų senatvės lygiu mes esame artimi ES vidurkiui. V. Tretjakovas straipsnyje pirmą kartą analizuojama XXI a. pradžios Lietuvos gyventojų išsilavinimo struktūra lyties aspektu, išryškinami gana akivaizdūs skirtumai tarp vyrų ir moterų išsilavinimo kaitos tendencijų. A. Maslauskaitės straipsnyje išsamiai nagrinėjamas nesantuokinis gimstamumas Lietuvoje, analizuojama jo raida ir diferenciacija. Autorė atskleidžia anksčiau neakcentuotus šio reiškinio teritorinio netolygumo aspektus ir tendencijas. D. Stumbrys naujais aspektais analizuoja vieną aktualiausių Lietuvos sociodemografinių problemų – vyrų savižudybes. Straipsnyje pateikiami svarbiausi vyrų savižudybių demografiniai veiksniai ir šio reiškinio teritorinė sklaida Lietuvoje. Autorius pastebi, kad daugiausia savižudybių vyksta tuose šalies regionuose, kuriuose ir taip demografiniai rodikliai yra vieni blogiausių.

Du leidinio straipsniai skirti Lietuvos gyvenviečių sistemos kaitos analizei. Dėl spartėjančių Lietuvos teritorijos metropolizacijos ir ją lydinčios periferizacijos reiškinių Lietuvos gyvenviečių sistemos kaita vyksta itin sparčiai. Autoriai pastebi, kad per du nepriklausomybės dešimtmečius kai kurie didieji šalies miestai neteko daugiau nei penktadalio, o kai kurios kaimiškos

gyvenvietės ir daugiau nei pusės gyventojų. Kintanti Lietuvos gyvenviečių sistema yra neišvengiamas įvykusių reformų ir transformacijų rezultatas, kuris, deja, turi ir daugelį neigiamų socialinių ir psichologinių pasekmių. Kolektyvinėje E. Kriaučiūno ir bendraautorių publikacijoje nagrinėjamos Lietuvos kaimo gyvenviečių raidos tendencijos ir perspektyvos. Didžiausias dėmesys skiriamas kaimo gyventojų kaitos skirtumams skirtinguose Lietuvos regionuose pirmajame naujojo tūkstantmečio dešimtmetyje. Straipsnyje išryškinti svarbiausi regioniniai vykstančių procesų skirtumai, identifikuotos augančios priemiestinės teritorijos ir itin sparčiai nykstantys nuošalūs periferiniai kaimai. R. Ubarevičienės straipsnyje nagrinėjamos bene sparčiausiai Lietuvoje kintančios teritorijos – miestų regionai. Autorė aptaria Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos miestų erdvinę plėtrą, gyventojų skaičiaus pokyčius miestuose ir priemiesčiuose. Taip pat autorė įvertina esamos apgyvendinimo struktūros įtaką gyventojų kaitos procesams, lygina juos su kitose šalyse vykstančiais reiškiniais.

Trečiąjį *Lietuvos socialinės raidos* numerį užbaigia dar vieno gyventojų sociologinių apklausų būdu paremto tyrimo rezultatų pristatymas. A. Matulionis savo publikacijoje pristato vilniečių apklausų, vykdytų 1993 m. ir 2013 m., duomenis, kurie leidžia palyginti, kaip kintant miesto tautinei sudėčiai kito Lietuvos lenkų socialinio portreto bruožai, jų požiūris į gimtąją ir valstybinę kalbą. Autorius pastebi šios tautinės bendruomenės brendimą ir vyraujančią požiūrį į Lietuvos respubliką kaip savo tėvynę.

Leidinio sudarytojas tikisi, kad skelbiami straipsniai padės geriau suvokti ir suprasti Lietuvoje vykstančius socialinius ir demografinius procesus, tikisi, kad skaitytojai suras ir įdomios, ir naudingos informacijos. Autoriai būtų dėkingi už sulauktas pastabas ir atsiliepimus, kuriuos galima pateikti e-paštu: institutas@lstc.lt.

LIETUVOS GYVENTOJAI XXI A. PRADŽIOJE: SOCIODEMOGRAFINIAI ASPEKTAI.
Lietuvos socialinė raida Nr.3. – Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2014. – 140 psl.

ISSN 2029-963X

Lietuvos socialinė raida – tai Lietuvos socialinių tyrimų centro tęstinis recenzuojamas mokslo leidinys, skirtas aktualių socialinių problemų Lietuvoje vertinimui ir jų sprendimų paieškai. Leidinys tęsia Socialinių tyrimų instituto 2004 m. pradėtą leidinių, kuriuose analizuojama Lietuvos socialinė raida įstojus į ES, ciklą. Čia publikuojami originaliais mokslinių tyrimų rezultatais pagrįsti empiriniai ir teoriniai moksliniai straipsniai, nagrinėjantys įvairių reiškinių įtaką šalies socialinei ir ekonominei raidai. Leidinys leidžiamas kartą per metus. Trečiasis *Lietuvos socialinės raidos* numeris skirtas naujausiems sociodemografiniams Lietuvos raidos ypatumams atskleisti. Daugumoje straipsnių, remiantis 2011 metų visuotinio Lietuvos gyventojų surašymo ir kitais statistiniais duomenimis, analizuojami demografiniai Lietuvos teritorijos raidos aspektai. Čia taip pat pristatomos gyventojų sociologinių tyrimų metu nustatytos kintančios šalies gyventojų nuostatos įvairiais klausimais ir jas veikiantys veiksniai.